

Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları:

Çocukta Karakter, Kişilik, İrade ve Eğitim

Cavıt BİNBAŞIOĞLU*

Eğitimde "karakter", "kişilik" ve "irade", kimi zaman birbiriyle de karıştırılan ya da birbirinin yerine kullanılan karmaşık kavramlardır. Toplumun büyük kısmı tarafından kabul edilen ve çocukta bulunması istenen bu kavramlarla ilgili niteliklerin neler olduklarını açıkça bilmek, bu kavramların söz ve yazılarımızda doğru olarak kullanılmasını sağlayacağı gibi, çocuğa kazandırılmaları ile ilgili olarak da alınabilecek eğitimsel önlemlerin ya da yapılabilecek etkilerin neler olduğunu da sağlıklı olarak saptamaya yardım edebilir;

"Karakter" Kavramı:

"Karakter"i'n günlük dilde kullanılan anlamı, **yazılmış** ya da **hakkedilmiş** "işaret" ya da "ayırt edilmiş özellik"tir. Bu anlamda "yazı karakteri" dendiği zaman, basımevinde kullanılan harflerin **italik, düz** vb. şekli olan türleri anlaşılır. Bu sözcüğün mecaz anlamı da "ayırt edici işaret" ya da "öz nitelik"tir. (Paulquie, P.; Pedagoji Sözlüğü, 1994, s. 262)

"Karakter"i'n psikolojide kullanılan terim anlamı da bu anlamlardan çıkmaktadır. Dr. Mitat Enç'in Ruhbilim Terimleri Sözlüğü'nde "karakter" şöyle tanımlanmıştır: "Törel ve törel değerlerle ilgili olarak, kişinin, güçlülere karşın, görel olarak, **düzenli ve sürekli** tepki yapmasını sağlayan **özelliklerden oluşan dizgeleşmiş bütünlük**." (Enç, Mitat, Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, 1974, s. 104).

Kişileri, karakterleri açısından, birbirinden ayıran ve belirleyen tutum ve davranışlara da "karakter özelliği" denir. (A.g.e, s. 104)

Bu tanımlardan anlaşılması olacağı üzere, "karakter", psikolojide kullanılan anlamı ile, kişinin **törel** (ahlâksal) yönüyle ilgili **tutum ve davranışlarını** içermektedir. Karakter'i'n bireyin bedensel, duygusal, devimsel ve akılsal yönü ile ilgisi yoktur. Tanında geçen "güçlülere karşın" sözü, karakterin oluşmasında iradenin rolünü belirtir. "İrade" de, töresel, yani ahlâksal davranışlarla ilgili tepilerden (ilcalardan) bir bölümünü (uygun olmayanları) tutup, ötekileri eyleme dönüştürme **gücü** olarak tanımlanmaktadır (Enç, Mitat; a.g.e., 1974, s. 97). (Burada geçen "tepi" terimi yerine, anlam farkı bulunan

ilgi, istek, güdü ve eğilimler terimleri de kullanılabilir.)

Kişide böyle bir "güç" yok ise, o, içgüdü ya da güdülerine egemen olamamakta, sonuçta da ahlak ve karakter ile ilgili davranışlar ortaya çıkamamaktadır.

Eğitim bilimleri literatüründe kullanılan bir de "ahlaki karakter" (ahlaki seciye) terimi vardır. Bu terimle amaçlanan, biraz sonra açıklayacağımız üzere, "kişilik" özelliklerinin ahlâk standartlarına uygun olarak oluşması ve bir "ahlâk özelliği" olarak bireyin davranışlarına egemen olmasıdır. "Karakter" ve "kişilik" kavramları bugünkü şekilde ifade edilmeden önce, eğitim kitaplarında eğitimin son amacı gibi görülmüştür. Dr.Halil Fikret Kanad'ın İkinci Meşrutiyet döneminde Sâti Bey'in 1918 (1334)'te çıkardığı "Terbiye" dergisinin 5 sayısında yazdığı ilk yazı da "Ahlâkî Seciye" adını taşıyordu. Daha sonra bunu, başka kitaplarında da işlemiştir. "Ailede Çocuk Terbiyesi" adlı kitabında bu terimi şöyle açıklamaktadır: "Ahlâkî seciye (ahlâki karakter), zamanın olayları ve eğitimin etkisi altında, insan iradesinin almış olduğu belirli ve kesin şekle denir. Ahlâkî düzeyin başlıca niteliği, iradenin istikrarı (kararlılığı), yani iradenin devamlı olarak sabit ve sağlam kalmasıdır." (Kanad, Halil Fikret; Ailede Çocuk Terbiyesi, 1947, s. 213. İkinci Basım.) Burada geçen "karakter" sözcüğü, bugünkü anlamda "kişilik" karşılığıdır. Buna göre, "ahlâkî karakter" sözü de bugün psikolojide kullanılan "karakter" terimini karşılamaktadır. Yani, kişiliğin, ahlâk standartlarına uygun olan özellikleri için kullanılmaktadır.

Bu durumda "irade" terimi, "eğitim" için gerekli olan "uygun" ya da "istendik" davranışın oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. "İrade" sayesinde kişi, ahlâksal nitelik taşımayan tepkilerine (ilcalarına, düşüncesiz hareketlerine) "dur!" diyebilmekte ve onların yerine, mantıksal olan ve toplum tarafından kabul edilebilen başka bir tutum ve davranışa yönelebilmektedir. Bu gücün nasıl oluştuğu kesin olarak bilinmemektedir. Olsa olsa, bunda, **mantıksal işlemlerin** ve bir hareketi yapa yapa kazanılan **alışkanlıkların** rolü vardır.

Kuşkusuz, bu, kolay kolay gerçekleşen bir olay değildir. Kolay olsa idi, herkes, bir konuda aynı gücü gösterebilirdi ("İrade"yi, eğitimdeki bu öneminden dolayı ayrıca aşağıda inceleyeceğiz.).

"Karakter", başka bir bakımdan da şöyle tanımlanmaktadır: "Belli ahlâk ölçütlerine göre değerlendirilen kişilik." (Oğuzkan, Ferhan; Eğitim Terimleri Sözlüğü, 1993, s. 81. Üçüncü Basım)

Hemen her toplum tarafından kabul edilen "doğruluk" (yalancı olmamak), sorumluluk ve özgeçililik duygularına sahip olmak, haksever olmak, özü ve sözü bir olmak ve başkaları ile sevgi ve saygı ortamında çanşılbilmek, iki yüzlü olmamak, vicdanlı olmak... gibi değerler, karakterin öge ve özellikleri olarak kabul edilebilir. Bu değerler, kültürden kültüre değişiklikler göstermekle birlikte, genelde, birer ahlâksal değerdir.

Bu öge ya da özelliklerin kişide bir kez görülmesi, onun karakterinin bir parçası olduğunu kanıtlamaz. Psikolojik tanımda da geçtiğine göre, bir öge ya da özelliğin "karakter" olarak nitelenebilmesi için, o hareketin "duruma göre, düzenli ve sürekli olarak" kişide gözlenmesi gerekir. Buna göre, ahlâksal nitelik taşıyan bir değer, "belli durumlarda hep aynı şekilde davranış" şeklinde ortaya çıkıyorsa, o davranış, o kişinin karakteridir.

"Karakter" kavramını biraz daha açıklayabilmek için şunları söyleyebiliriz: Kişide başlangıçta bir karakter özelliği yoktur. Kişi, bir gün şöyle, başka bir gün böyle hareket edebilir. Fakat, kişi, iyi ya da kötü, nasıl olursa olsun, aynı ya da benzer durumlarda, sürekli olarak aynı biçimde bir tutum ve davranış gösterirse, bu, artık onun bir karakter özelliği olur. Tanımdaki "sürekli ve düzenli tepki yapma"nın anlamı budur. Bir kişi, verdiği sözü tutuyorsa, yalancı değilse, bu, aynı zamanda bir ahlâk özelliği olduğundan, bu, onun bir karakter özelliğidir.

"Karakter"ın bir başka niteliği de, öğeleri arasında bir birlik, tutarlılık ve uygunluk bulunmasıdır. Bunun için, tanıma, "dizgeleşmiş (sistemleşmiş) bir bütünlük" oluşu ibaresi eklenmiştir. Bu da bir davranışın "karakter" olabilmesi için, ahlâkî değerlerin birbirini tamamlaması, birbiri ile uyumlu olması gerektiğini anlatır: Verdiği sözü tutmak, özü ve sözü bir olmak, doğrudan ayrılmamak, adaletli olmak, bunun için birer karakter özelliğidir. Bu neden-

lerle, "kişilik"ın ve "ahlâk"ın özünü, o kişinin karakteri oluşturur.

Bu psikolojik açıklamalara göre, günlük konuşmalarda geçen "karaktersiz" sözünün bilimsel bir anlamı yoktur. Beğenilsin ya da beğenilmesin, herkesin kendine özgü bir karakteri vardır. "Karaktersiz" sözü, günlük konuşmalarda, beğenilmeyen bir karakter özelliğini nitelemek için kullanılır.

Bu açıklamalara uygun olarak, bir kimse- nin karakter özellikleri şöyle olabilir:

Ali'nin karakteri:

Ali, özü sözü doğru bir kişidir. Ona, kimse iki yüzlü diyemez. Ne söylediye, ona göre hareket eder. Adaletlidir. İki şeyden birini seçmek durumunda kaldığında, duygularına kapılmaz. Ölçütlere ve vicdanının sesine uyar. Ona, kimse yalan söyletmez. Verdiği sözü mutlaka tutar. Yardımseverdir. Zor durumda bulunanları korur, vb.

Bunların hepsi birer karakter özelliği olarak kabul edilebilmesi için Ali'nin, geçici bir zaman için değil, sürekli olarak hep böyle hareket etmesi gerekir. Bu özelliklerin hepsi, Ali'nin kişilik özelliğinin ahlâksal yönüdür. Bunun için, bunlara, **Ali'nin karakter özellikleri** diyoruz. Dikkat edilirse, bunların hepsi olumlu birer özellik olup hepsi birbiriyle ilgilidir ve bir "bütün" oluşturmaktadır. Bu, olumsuz nitelikte bir "bütün" de olabilirdi. O zaman, buna, yine "Ali'nin karakteri" derdik. Çünkü, bunlar da Ali'nin sürekli olarak gösterdiği bir davranış olurdu. Ahlâka aykırı olmaları dolayısıyla bunlara "karaktersizlik" diyemezdik. Psikolojide "karaktersizlik" diye bir şey olmaz. Karaktersizlik olarak nitelenen şeyler de birer "karakter" özelliğidir. Fakat, günlük konuşmalarda bunları böyle niteleyenler vardır.

"Kişilik" Kavramı:

"Kişilik", karakteri de içeren daha kapsamlı bir kavramdır. Kişilik, psikolojide şöyle tanımlanmaktadır: "Kişinin işler durumdaki ruhsal, bedensel ve fizyolojik özelliklerinin, kendine özgü olan, az çok durağan bütünlüğü." (Enç, Mitat; a.g.e., s. 107)

"Kişilik", psikolojide kimi zaman, bir kimse için "özü" bir anlamda da kullanılmaktadır: Kişilik sahibi, kişilikli bir insan gibi. Bu anlamda, "kişilik, kişinin karakteristik yönlerini oluşturan ruhsal işlevleri (fonksiyonları) (zekâ, irade... gibi) iyice gelişmiş bulunan kişinin niteliğidir." (Foulquie, P; a.g.e., s. 473)

Kişiliğin temel ögesi "mizaç"tır. Bu da, daha çok, kalıtsal bir nitelik taşır. Eğitimde çocuğu tanımak, bir anlamda, "çocuğun mizacını tanımak" demektir. Mizaç, çocuğun etkinliklerinde görülen, bireysel değişikliklerdir. Kişiliğe, kendi damgasını vurur. Mizaç, zihin ile ilişkili ise de, zihin, bazen onu düzeltebilir ve hükmü altına alabilir.

Eğitim etkinlikleri, her çocuğun mizaç özelliklerine göre değişiklikler gösterir. Belli bir eğitim kuralının her çocuğa uygun gelmemesi bunun bir sonucudur.

Mizacın şekli, büyük ölçüde, kişinin genleri tarafından belirlenir. "Dr. Chesse'ye göre, her çocuğun mizacı, onun ne yapacağını ve nasıl yapacağını belirler (Eberlein Tamara; "İyi Ana-Baba Olmanın 8 Altın Kuralı. Çeviren : Nilüfer Eyüboğlu. Yaşadıkça Eğitim. Sayı: 45, s. 4. Mart/Nisan 1996). Yani, çocuğun etkinlik düzeyini ve duygularını ifade etmedeki yoğunluğun şeklini belirlemesini sağlar. Bu da doğustandır. Bunun için, eğitim etkisi, çocuğun bu durumunu dikkate almak zorundadır. Bununla birlikte, eğitimde, dünyayı, her çocuğa uygun bir hale getirmek de olanaksızdır. Bunun için, her çocuğu, herkesin kabul edebileceği uygun bir davranışa yönlendirmek ve bunda "alıştırma" (egzersiz) yaptırmak gerekir. (A.g.e., s. 5)

Görüldüğü üzere, "karakter" gibi "kişilik" de kişinin tutum ve davranışlarını bir "bütün" olarak kabul ve ifade etmektedir. Buna göre, kişilik, kişinin bedensel, zihinsel, duygusal ve törel gelişimi ile ilgili özelliklerini bir bütün olarak kapsamaktadır. Bu anlamda, **kişinin eğitimi, kişiliğin geliştirilmesine yöneliktir**, denilebilir. Bir kişilik betimlemesinde bu niteliklerin hemen hepsi görülür. Şöyle:

Ali'nin kişiliği:

Ali, uzunca boylu, nispeten canlı, bakır tenli bir çocuktur. İlerde atletik denebilecek bir vücuda sahip olacaktır. Çevresindeki olaylara karşı fazlaca duyarlı görülmektedir. Bir keresinde iki kişi arasındaki bir tartışmanın kavgaya dönüşme istidadı gösterdiği bir durumda, hemen onlara doğru atılarak ne yaptıklarını sordu ve onları birbirinden ayırma davranışında bulundu. Ve bunu başardı. Öte taraftan Ali, zeki, samimi güleryüzlü ve gerçekçidir. İçinde bulunduğu bir toplulukta, önderliği hemen elde etmek için çaba gösterir. Arkadaşları ile iyi geçinir. Başkalarına karşı saygılıdır. Tembel, uyuşuk ve gevşek kişilerden hoşlanmaz.

mında bedensel ve fizyolojik özellikler de bulunmasına karşın, önemli olan, toplumsal özelliklerdir.

Doğusta, çocukta bir "kişilik" olduğu söylenemez. Çocuğun çevresi ile etkileşimi arttıkça birer gizil güç (potansiyel) halindeki nitelikler, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar. Çocukta 2-4 yaşları arasında görülen "inattıcılık" davranışlarının kişiliğin ham maddesi olan "benlik" in oluşmaya başladığının bir belirtisi olarak kabul edilir.

Kişilik de, beden yapısı ve zekâ gibi, ilk yaşlardan itibaren gelişmeye başlar. Fakat, kişiliğin gelişmesi, diğerleri gibi hızlı ve belirgin değildir. Kişiliğin hızla geliştiği yıllar, erinlik ve ilk gençlik yıllarıdır. Bununla birlikte, kişilik gelişmesi orta yaşlılık ve hatta yaşlılık yıllarında da- az da olsa- devam eder.

Sözlüklerde "kişilik"i belirleyen 18.000 kadar sözcük olduğu ve bunların da çoğunun eş ya da yakın anlamlı sözcükler olduğu kabul edilmektedir (Munn, Norman L.; Psikoloji: İnsan İntibakının Esasları, 1958, s. 396-397).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, karakterde olduğu gibi, bir kimseye "kişiliksiz" demek de, psikolojik, olarak mümkün değildir. Herkesin kendine göre, iyi ya da kötü olarak nitelenebilecek bir kişiliği vardır. Günlük konuşmalarda söylenen böyle bir söz olsa olsa, beğenilmeyen bir kişilik özelliği için söylenmektedir.

İrade:

Eğitimde, birçok hallerde, bireyin kendi irade gücü de gereklidir. Ancak, böyle bir güç ile, davranış değişikliği, daha kolay gerçekleştirilir. Dışardan çocuğa nasıl bir etki yapılmalıdır ki, çocuk, kendi davranışını değiştirebilsin, diye düşünmekten çok; çocuk, kendi davranışını nasıl değiştirebilir, biz ona nasıl yardım yapabiliriz, diye düşünmek gerekir. O zaman da işin içine bizim açımızdan "rehberlik", çocuk açısından da "irade" girer. En son kararı verip eyleme geçecek olan, yine çocuğun kendisidir ve bunda da onun irade gücünün etkisi vardır.

Buna göre, baş tarafta da kısmen değinildiği üzere, irade, "Davranışlarla ilgili tepilerden (ilcalardan) bir bölümünü tutup ötekileri eyleme dönüştürme gücü" olarak tanımlanmaktadır (Enç, Mitat; Psikoloji Terimleri Sözlüğü 1974, s. 97).

Tanımda söz konusu olan tepiler, irade dışında, (kişinin denetimi dışında) ortaya

davranışlardır. Çocuk, bu tür bir davranıştan ahişksal bir davranışa nasıl geçiyor? Bunun yolu, çocuğa yapılacak eğitimsel etki ve rehberliktir. Eskiden bu tür davranışlar için, şiddetli bir "disiplin" uygulamak gerektiğine inanılırdı. Bunun için de genelde "korkutma", "dayak" ya da buna benzer yöntemler kullanılırdı. Bunların gerekli, gereksiz ve olumlu olumsuz yönlerini, ne biçimde uygulanabileceklerini başka bir yazımızda incelemiştik (Binbaşioğlu, Cavit; "Eğitimde Davranış Değiştirme Yöntemleri", *Abece*, Sayı: 114, s. 3-5, Şubat 1996).

Eğitimde önemli olan, uygun olmayan ya da toplumca benimsenmeyen bir davranışın değişimine olanak sağlamadan önce, çocuğa, uygun olan davranışın ne olması gerektiğini bildirmek gerekir. Çocuk, önce bunları öğrenmeli ve yapmalıdır. Yani, **eğitim, bir yanlış düzeltme davranışından çok, bir doğruyu öğrenme davranışdır**. Bunu, eğitimin řu genel tanımından da çıkarabiliriz: "Eğitim süreci, her şeyden önce, çocuğu ilk halindeki ya da "gizilgüç" (potansiyel) olarak sahip olduğu

şeyleri ortaya çıkarmak ya da gerçekleştirmek" işlemidir (Foulquie P.; a.g.e., s. 127).

Buna göre, eğitimde yapılabilecek iş, büyük toplum için geçerli olan kuralları ya da törel ölçütleri dikkate alarak, bunları geliştirici nitelikte bulunan çocuğun gizilgücünü ortaya çıkarmak olmalıdır. řu ya bu nedenle, bunlarda bir aksaklık ya da yanlışlık olmuşsa, bunları ortadan kaldırarak, kişinin kendi irade gücü ile kendi kendini gerçekleştirmesine rehberlik yapmak da bir "eğitim" dir. Hatta, denilebilir ki, bütün eğitim etkinliklerinin temelinde bunlar vardır. Bunun oluşmasını sağlayacak olan da eğitimcidir. Ailede ana ve babanın, okulda da öğretmenin yaptığı iş, hep bu amaca yöneliktir. Buradan anlaşılması olacağı üzere, her eğitim etkisinin içinde, biraz da çocuğun kendi kararına ve iradesine gereksinim vardır. Bu olmadan, kalıcı bir eğitim etkisi gerçekleştirmeye olanak yoktur, denilebilir.

Eğitimsel davranışların gerçekleşmesinde iradenin rolünü böylece belirttikten sonra, eğitimsel etkilerin nasıl yapılabileceği üzerinde durabiliriz.